

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIII, СВ. 1–2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2017

ISSN 0350-185x, LXXIII, св. 1–2 (2017)

UDK: 811.163.41'367.623.3:81'373.7

COBISS.SR-ID: 230980620

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI1702115I>

Примљено: 27. јануара 2017.

Прихваћено: 31. јануара 2017.

Оригинални научни рад

МИРЈАНА К. ИЛИЋ*

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српски језик

СЕМАНТИЧКА ЕКСТЕНЗИЈА НАЗИВА ЗА „ЉУДСКЕ“ БОЈЕ *ЦРВЕН*, *РУМЕН* И *РИЋ* У СВЕТЛУ ТЕОРИЈЕ КОНЦЕПТУАЛНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

У раду се разматрају значења речи *црвен*, *румен* и *рић* који као придеви по боји карактеришу човека, и њихов однос према значењском комплексу придева *црвен* у српском језику. Ови придеви „људских боја“ имају нешто другачије екстензије у односу на придев *црвен* и то се често манифестује њиховом немогућношћу да се реализују у оквиру неких граматичких конструкција где је, међутим, могуће реализовати придев *црвен*. Помоћу теорије концептуалне интеграције покушава се објаснити однос семантичких екстензија ових придева.

Кључне речи: српски језик, придев за боју, придев за људску боју, теорија концептуалне интеграције, семантичка екстензија

1. Увод. У раду се анализирају придеви „људских“ боја *црвен*, *румен* и *рић* у односу на придев за боју *црвен* у српском језику. Између ова три придева и придева за боју *црвен* постоје семантичке разлике, што показује и чињеница да нису међусобно заменљиви у одређеним граматичким конструкцијама. Ова појава указује на чињеницу да ова три придева имају мањи семантички опсег у односу на придев за боје *црвен*. Желели смо да ову чињеницу проверимо и то помоћу теорије концептуалне интеграције.

Претпоставке од којих полазимо су чињеница да постоји скоро непробројива количина нијанси црвене боје, људско око их разликује, али често не постоји посебна лексема за њихово именовање, већ се различите нијансе описно именују, нпр. корално црвена, цигла

* mirjana.ilic@filfak.ni.ac.rs

црвена, малина црвена, трула вишња (бордо црвена), тако да у комуникацији скоро никада не долази до дилеме о којој нијанси је реч. Такође, одређене „црвене“, као што је црвена боја у вези са људима, имају извесна ограничења у граматичком смислу, док придев *црвен* који би се односио на било коју нијансу црвене то нема. Може се рећи *црвен у лицу*, али не и **црвен у хаљини*. Претпостављамо да је у првом примеру употреба предлога у оправдана појавом црвенкасте боје која се везује искључиво за људски организам, у овом случају кожу чије црвенило долази „изнутра“ као реакција организма на неки физиолошки процес (нпр. повишена температура) или емотивно стање (бес, узрујаност). За разлику од црвене која је ограничена на људско тело, придев *црвен* може се везати за различите објекте пореклом из природе или артефакте и, пре свега, означава колоритну вредност, обојеност неке површине те се уз њега не може користити предлог у који локализира објекат унутар неког простора.

2. Људске боје. Назив „људске боје“ први пут у нашој лингвистици спомиње академик Милка Ивић¹ у својим лингвистичким огледима, скрећући пажњу на посебну употребу придева за основне боје када су људи у питању.

„Под ’људским бојама’ подразумевају се овде оне колористичке датости које могу бити својствене људском бићу – његовој кожи, његовим косматим деловима, његовим очима, његовим ноктима.“²

Та, условно речено, посебност састојала би се у чињеници да се у материјалном, визуелном смилу речи једна иста колоритна датост, тј. њен назив, битно разликује када се односи на предмет и када се односи на човека.

У примерима типа:

Сукња је ѿлава;

Милица је ѿлава;

то нису две исте колоритне датости и сваком говорнику српског језика је јасно да плава сукња има боју сличну боји ведрога неба, а да је Миличина коса заправо боје зрелог жита, дакле, жута.

Проф. Милка Ивић (Ивић, 1995: 28–29) наводи да су „...колористичка детерминација људи и ствари два различита феномена...“ те се зато и може рећи: ...*Сукња је ѿлава. Коса (јој) је смеђа*, још и:

¹ Ивић, 1995: 42.

² Ибид: 47.

*Сукња је њлаве боје. Коса (јој) је смеђе боје, а не може: *Милена је њлаве боје, а Васа смеђе боје. него једино: Милена је њлава, а Васа смеђ.*“

У лингвистичком огледу под називом „О глаголима изведеним од ’људских’ боја“ (Ивић, 1995: 47) проф. Ивић наводи тврдње да посебну семантичку реализацију прати и посебан вид лексичког и граматичког понашања тих лексема:

– „...изрази *риђ*, *смеђ*, *црномањаст* и *плав* поимају се данас првенствено као лексичке ознаке одређених колористичких типова људи... ниједан од тих израза нема према себи одговарајућу глаголску изведеницу, док све остале придевске речи којима се човек одређује по боји имају (*црн* – *поцрнео*, *блед* – *побледео*, *румен* – *поруменео*, *црвен* – *поцрвенео*, *плав/модар* – *поплавео/помодрео*, *жут* – *пожутео*, *зелен* – *позеленео*, али не и: *риђ* – **пориђио*, *смеђ* – **посмеђио*, *црномањаст* – **поцрномањастиио*, *плав* – **поплавео* = ’поставио блонд’.³;

Постоји разлика и између придева: *бео*, *црн*, *румен* и *придева блед* и *сед*. „За зубе се, рецимо, може рећи *бели су већ* и *беле се*. (*Зуби јој се беле*), за образе не само *румени су*, *већ* и *румене се* (*Образи јој се румене*), док се за лице искључиво каже *бледо је*, а за косу *седа је* никако **бледи се*, односно **седи се* (**Лице јој се бледи*. **Коса јој се седи*).“⁴

3. Теорија концептуалне интеграције. Очигледно је да постоји значењска специфичност језичких ознака за боје када се односе на људско биће.

Покушаћемо да ову разлику анализирамо помоћу теорије концептуалне интеграције, али пре него применимо ове теоријске поставке, објаснићемо зашто смо се определили баш за овај теоријски приступ.

Неки од могућих избора, када су теоријски приступи семантичке анализе придева *црвен* у питању били су: компоненцијална анализа, теорија прототипа, појмовна метафора и метонимија и концептуална интеграција.

У анализи смо пошли од лексикографских дефиниција из Речника српског језика (РСЈ) и примера из дела савремене српске књижевности⁵. У структури речничке дефиниције уочава се да семантичка структура придева *црвен* није нарочито богата и да углавном

³ Ибид: 48.

⁴ Ибид: 49.

⁵ Види списак извора са краћеницама.

указује на одређене нијансе црвене која се различито остварује с обзиром на појам на који се односи: који је боје свеже крви, који је боје рђе, црвенкастожут, риђ, који се односи на Црвену армију⁶ ... У већини семантичких реализација реч је о црвеној боји као колоритној датости, дакле, присутно је само варирање исте семантичке компоненте.

Теорија прототипа, такође, није подесна јер се помоћу ње може објаснити само основно значење (идентификација нијансе црвене (боја свеже крви)). Секундарна и нека конвенционализована значења (револуционар, црвеноармејац) није могуће објаснити овом теоријом.

Концептуална метафора и метонимија засноване су на конвенционализованим изразима који су се усталили у оквиру једне културе, ова теорија не може објаснити „нове комбинације“, тј. не могу се прецизније објаснити динамични когнитивни процеси који се јављају приликом различитих, често нових употреба и синтагматских спојева у које придев *црвен* улази. Управо због динамичности когнитивних процеса који се подразумевају, изабрали смо теорију концептуалне интеграције.

Теорија концептуалне интеграције настала је деведесетих година 20. века у радовима Жила Фоконијеа и Марка Тарнера. Прво настаје теорија менталних простора, а касније та теорија бива допуњена и преименована у теорију концептуалне интеграције (FAUCONNIER, Giles; Turner Mark 1996, 1999, 2002).

Шта је ментални простор? Ментални простор је везан за дискурс и он настаје када мислимо и говоримо. Он се може везивати даље за неограничен број менталних простора. Ментални простор је повезан са оквиром (frame) и другим менталним просторима. У њима је ускладиштено наше позадинско знање. Теорија концептуалне интеграције подразумева да базични модел садржи четири ментална простора. Тај основни модел садржи:

- два улазна простора;
- генерички простор;
- бленду (пројекцијски простор).

Неки лингвисти сматрају да су теорија појмовне метафоре (ЛЕЛКОФ 1980) и теорија концептуалне интеграције супротстављене теорије, међутим, има и лингвиста који тврде супротно као Матовац, Танацковић Фалетар (2009) који кажу да су ове две теорије: „крајње тачке истога континуума“ (МАТОВАЦ, ТАНАЦКОВИЋ ФАЛЕТАР 2009: 150).

⁶ РСМЈ, 1494.

Главне разлике између ових теорија су:

1. појмовна метафора има дводоменски приступ, а концептуална интеграција четвородоменски (домен се у овој теорији назива менталним простором);

2. помоћу теорије концептуалне интеграције могуће је објаснити много већи број апстрактних појмова и фигуративних значења (противуречна значења, граматичке појаве, аналогije, концептуалне промене и сл.).

Приликом употребе теорије појмовне метафоре, испоставило се да ипак нека фигуративна значења није могуће на овај начин објаснити. Из те потребе настала је и теорија са четвородоменским приступом, каква је теорија концептуалне интеграције.

Теорија концептуалне интеграције подразумева бар четири домена (ментална простора) и то су:

1. два улазна простора;
2. генерички простор;
3. бленда (пројекцијски простор⁷).

Два улазна простора блиски су и могли би се и изједначити са изворним и циљним доменом у теорији појмовне метафоре. У генеричком простору се пресликавају заједнички елементи двају улазних простора, а бленда поразумева процес уједињења улазних простора чијим чином настаје нови садржај. Појам „ментални простор“ Фоконије и Тарнер дефинишу као мале концептуалне пакете који настају када мислимо и говоримо. Они представљају динамичне категорије и подложни су променама.

“...small conceptual packets constructed as we think and talk, for purposes of lokal understanding and action... They are interconnected, and can be modified as thouth and discourse unfold. Mental spaces can be used generally to modal dynamic mappings in thouthand language” (FAUCONNIER, Giles; Turner Mark 2002:40).

Теорија концептуалне интеграције претпоставља да се елементи два или више концептуалних пакета стапају (blend) стварајући квалитативно нови и структурално виши концептуални пакет (blending space). Нови простор (бленда) није само скуп заједничких елемената улазних менталних простора, већ је битно да чини нову, хијерархијски вишу и комплекснију структуру која настаје као процес интеграције. Ово се односи на базични четворочлани модел, али то је само основна једница која се даље уланчава у мреже оваквих модела

⁷ Термин пројекцијски простор срећемо код хрватских лингвиста.

(semantic network). На пример Золтан Кевечеш (KÖVECSSES 2006: 276) разликује: једноставне, мреже огледала, једнооквирне мреже, двооквирне и вишеоквирне мреже (simplex networks, mirror networks, single-scope networks, double-scope networks, multiple-scope networks).

Као пример базичног модела може се узети познати пример хирурга и касапина. Када кажемо за неког хирурга да је касапин, ми смо заправо окарактерисали тог хирурга као лошег. У улазним доменима су хирург и касапин, у генеричком простору издвајају се њихове заједничке особине: носи бели мантил, користи се одређеним инструментима приликом рада, да би реализовао своју делатност то подразумева и пацијента (треће лице), али када се зна да касапин за предмет свог рада има мртво биће, да је хирург цењено, а касапин не превише цењено занимање, у бленди ће се преклапањем ових концепата доћи до закључка да је одређени хирург који је назван касапином заправо лош стручњак.

Бленда је кључна за разумевање ове теорије. У њој се налази и значењска и концептуална интерпретација исказа који је састављен из елемената сваког улазног простора, али и елемената који не припадају ниједном од улазних простора. Структура овог простора је динамична и зависи од искуства и општег знања појединца. Ментални простори који учествују у процесу интеграције (улазни простори, генерички простор) служе за комбиновање елемената различитих концептуалних домена и повезују их у еластично стабилне структуре које су подложне модификацијама и елеборацијама с обзиром на различитост индивидуалних искустава и разних схватања која се активирају у тренутку блендинга. Другачије речено, у структури и дефинисању менталних простора битну улогу играју позадински оквири (frames), који обухватају и активирају најразличитија општа и појединачна знања и искуства који употпуњавају структуру коју стварају елементи самих менталних простора.

“Mental spaces are connected to long-term schematic knowledge called ‘frames’ and long term specific knowledge” (FAUCONIER-Turner 2002: 40). А даље се каже да: “...mental spaces operate in working memory but are built partly by activating structure available from long-term memory” (FAUCONIER-Turner 2002:102).

У нашем случају, када се концептуална интеграција примењује на нивоу лексичког значења, да бисмо што објективније поставили параметре унутар саме анализе грађе, полазимо од претпоставке да дескриптивна лексикографска дефиниција садржи колективну менталну представу или представе о појму који је лексикографски обрађен.

На основу дескриптивне лексикографске дефиниције или њеног дела може се конституисати ментални простор. На тај начин, ментални простор, колективно дефинисан, садржан је у самом речничком чланку. Дакле, улазни ментални простори везују се за лексикографску дефиницију или њен део.

Фоконије и Тарнер површински језик доживљавају као врх леденог брега саткан од невидљивих значења и конструкција које се одвијају док мислимо и говоримо. Процеси који се одвијају у позадини јесу: отварање нових домена, стварање веза, апстрактна пресликавања, промена фокуса и на крају блендирање, односно интеграција.

Они сматрају да је повезивање домена централни акт јединствене људске когнитивне способности да ствара, преноси и обрађује значења. Једна реченица, или лексема, у нашем случају, никада нема јединствено значење, већ значењски потенцијал који ће се реализовати у оквиру конкретног контекста. У процесима стварања значења граматика има важну улогу зато што усмерава и води значења. Они полазе од тога да су граматичке структуре дубоко усађење у нашем уму и да онда просто „воде“ реализована значења. Граматичке структуре омогућавају грађење менталних простора, промену фокуса и учествују у интеграцији.

За разлику од теорије појмовне метафоре која је, пре свега, семантичка теорија, теорија концептуалне интеграције има амбицију да буде општа теорија когниције применљива на различите домене.

То је теорија која покушава да постане одржива макроструктура која би повезала когнитивне науке и објаснила смисао људске креативности (АНТОВИЋ, ТАСИЋ 2011: 1522).

Придеви за боје, којима придев *црвен* припада, једном лексичком ознаком именују велики број нијанси које у процесу комуникације обично добро разумемо на основу контекста (цигла црвена фасада, бордо црвена ташна, малина црвена хаљина...). Очигледно је да кроз те различите контексте лексичка ознака *црвен* реферира на различите реалије (нијансе). Из тог разлога, сматрали смо, да је теорија концептуалне интеграције најпогоднија за анализу оваквих примера реализације лексичког значења.

4. Придеви *црвен, румен и риђ* у функцији људских боја.

4.1. Придев *црвен* као људска боја.

Придев *црвен* (као људска боја), његови деривати (црвенило (црвенило лица)), црвенети (постајати црвен, румен у лицу, руменети),

црвенкаст (који прелези у црвено, помало црвен (о лицу)), црвенко (човек црвених, румених образа) (човек црвенкасте, риђе косе или браде), поцрвенети (постајати црвен у лицу), зацрвенети (добити црвену боју лица) и композите (црвенобрад (човек црвене, риђе браде), црвенокож (црвенокожац, Индијанац), црвенолик (који је црвен, румен у лицу), црвенонос (који има црвени нос, пијаница)), значењски се односе на боју тена, коже уопште и слузокоже. У реализацији та црвена боја реферира на црвену од светлоружичасте до светлоцрвене. Црвена боја коже, уколико је тамнија, указује на нездраво стање, те придев *црвен* у вези са тим има обично негативну конотацију. Уколико је светлија нијанса *црвене* у питању, она је знак здравља, снаге и виталности и има позитивну конотацију. Црвена боја коже израз је и различитих емотивних стања: љутње, узбуђења, стида.

Различите нијансе ове „људске“ црвене боје налазимо и у нашим примерима:

„– *Марш најоље! – ђоцрвенео је учийџел, разред се расџусџио у навали смеха.*“ (ОЦСС, 47);

„*Зайџим меким ђокреџом, исџира Богданове зацрвенеле⁸ беоњаче.*“ (ОЦСС, 93);

„*Само су јој лице облили црвени ђечайџи.*“ (БП, 75);

„... његов величансџвени нос ишаран црвеним и џлавим *џилицама* као уџијач“ (БП, 99);

„*Црвен је од заноса и још може много о њему да се каже*“ (СУБ, 67);

„*Тим џуџем су сџабла и дрвеџа из сибирских шума сџизала, вековима, на амерџканску обалу, насељену црвенокоџцима⁹*“ (КХ, 78);

„*Мучио се с енглеским, засџидео се и ђоцрвенео, џа сам се брзо џовукао*“ (ООДБМ, 49);

„*Нека Тијана на миру џије млијеко, биће чврсџа и црвена, моћи ће и даље из дубине да се смије*“ (СУБ, 42);

„– *Да џодмладиш Симку. Очи су му се смејале. Сигурно сам ђоцрвенео¹⁰*“ (К, 41).

Примена теорије концептуалне интеграције на нашем првом примеру изгледала би овако:

⁸ Зацрвенети (се) – постати црвен, црвенкаст, добити црвену црвенкасту боју (РМСЈ, 423).

⁹ Црвенокожац – човек црвене расе; човек црвенкасте коже (РМСЈ, 1495).

¹⁰ Поцрвенети – постати црвен, добити црвену боју у лицу (због узбуђености, стида) (РМСЈ, 991).

а. „– *Марш најбоље!* – *поцрвенео* је *учишћел*, *разред* се *расцусишио* у *навали смеха*.“ (ОЦСС, 47);

б. Тканина је *поцрвенела*.

МП1 – поцрвенети¹¹.

МП2 – учитељ¹²

МП3 – поцрвенела је кожа лица.

МП4 – учитељ је поцрвенео од беса, значи кожа лица је добила јаркоцрвену боју услед одређене емотивно-психолошке реакције.

У првом улазном простору налази се глагол *поцрвенеиши* са свим својим значењским реализацијама. У другом улазном простору имамо *учишћела* на кога се дати глагол у овом случају односи. У генеричком простору се издвајају заједнички елементи: поцрвенети се односи на човека, односно на кожу лицу. У бленди долази до интеграције свих елемента, оних из основних простора и оних који као део колективног искуства и схватања одређују ситуацију. Коначно значење глагола поцрвенети односи се на човека који је поцрвенео у лицу због навале беса и срама услед немоћи пред децом коју подучава.

б. МП1 – поцрвенети.

МП2 – тканина.

МП3 – обојеност у одређеној нијанси се односи на предметност, тканину.

МП4 – тканина је боје свеже крви, црвена.

Може се рећи: *Поцрвенеиши* у *лицу*, али не и **Поцрвенеиши* у *халини* јер човек добија боју изнутра, од прилива крви у главу, а халина се боји по површини, добија боју споља, фарбањем.

У следећих неколико примера посматраћемо следеће лексичке релације:

1. *Црвен* (као *колоритна дајоси*) : *црвен* („људска“ боја).

2. *Црвен* (људска боја) : *румен* (људска боја)

3. *Црвен* у *лицу* : *румен* у *лицу*.

4. *Црвен* (људска боја) : *риђ*.

5. *Риђ* (људска боја) : *риђ* (*мешафорично ујошребљен*)

Релација број 1. *Црвен* (као *колоритна дајоси*) : *црвен* („људска“ боја).

¹¹ Поцрвенети а. постати црвен. Макови су поцрвенели. б. добити црвену боју у лицу (због узбуђености), од стида (РМСЈ, 991).

¹² Пошто је овде реч о реченичном, а не синтагматском контексту, функцију изграђивача простора имаће именица *разред* и одредба у *навали смеха* који нам ментални простор дертеминишу и наводе на узрок црвенила. Учитељ је поцрвенео од беса и немоћи пред ученицима.

МП1 – црвен¹³.

МП2 – боја људске коже.

МП3 – нијанса црвене боје које се специфично манифестује када се односи на човека и кожу тела...

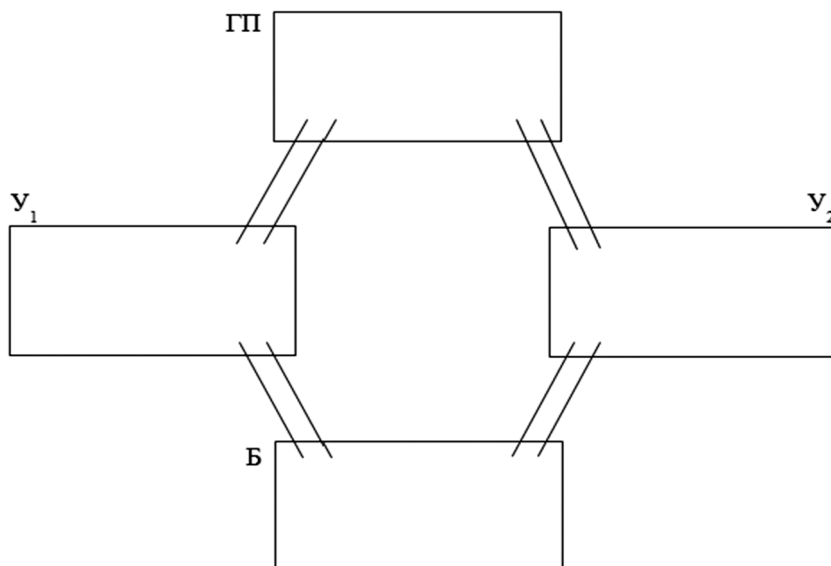
МП4 – јаркоружичаста боја коже која настаје услед убрзане циркулације крви.

У првом улазном простору налази се низ значењских могућности које су оствариве у српском језику а тичу се придева *црвен*. У другом улазном простору придев црвен се доводи у везу са конкретном реалијом, људском кожом (поцрвенео је (у лицу, телу услед појачане циркулације)). У вези са човеком и људском кожом придев црвен реализује једну од својих могућих нијанси. То се манифестује као јаркоружичаста боја.

У односу на придев *црвен* који се може везивати за различите предметности, појаве па и појмове, придев црвен у вези са човековом кожом има (некад светлију, некад тамнију нијансу коже), али увек знатно светлију нијансу од оне помоћу које идентификујемо придев црвен (боја свеже крви). Људска кожа, уколико нију у питању отворена рана, као врста материје из природе, може поцрвенети до извесне мере и то увек знатно слабија нијанса него што је то боја свеже крви. Дакле, људска кожа, као материја, овде „диктира“ нијансу црвене и она је увек битно светлија од прототипичне, идентификационе нијансе црвене.

Схема бр. 1 представља базични модел менталних простора који изражавају релацију 1 – црвен (колоритна датост) : црвен (људска боја).

¹³ Црвен – 1.а. који је боје крви; б. који је боје рђе, црвенкастожут, риђ; 2.а. који је на крајњој левици по свом политичком уверењу; комунистички; б. који се односи на револуционарну активност, револуционаран; 3. (само одр.) у називима биљних и животињских врста: црвена детелина, црвена клека, црвени глог, црвени лук, црвени мрави; 4. (у именичкој служби, обично одређено) а. револуционар, црвеногардејац; б. м црвеноармејац; крајњи левичар, комуниста; г спортиста, обично фудбалер, у црвеном дресу; д. црвенило (РМСЈ, 1494–1495).

Придев *румен*¹⁴ као људска боја.

Придев *румен* обично се везује за кожу код човека, али и генерално на изглед човека (румена девојка). Придев *румен* може имати и ширу семантичку употребу (румено Сунце).

Примери:

„Лице му је увек било **румено**, ход чио, руке и нокџи бесџрекорно чистџи.“ (Ц, 44);

„Козџим млијеком лако се скидају џришиџеви и бубуџице, лијече се џосјекоџине и убоџи џо џиџелу. Заџо је Тијана џако чистџа и **румена**“ (СУБ, 41);

„Из њеног **руменог** лица, сасу се неко бљедило и све нас дирну“ (СУБ, 68);

„Лице му је **румено**, образи округли, на глави му је каџа од зечје коже.“ (ЛГ, 36);

„Гледала је у своје снажне, не џредебеле ноге, **руменкаџе** од вреле воде“ (К, 133);

„Она се нагло џргла из украдених даџина, усџала из кориџа, жесџоко исџрџала ланеним убрусом, који је џо џелу осџављао **румене**, џраменасџе џрагове“ (К, 134);

¹⁴ Румен – отвореноцрвен, црвенкаст, ружичаст (РМСЈ, 1177).

Румена боја на кожи, осим доброг здравственог стања, може бити и физички одраз емоција и то најшеће стида:

„Онда више неће и ѿмиловаѿи је ишкрѿо руком, госѿодском руком ѿ образу. На ѿа лака миловања **ѿоруменела** би и у себи дуго носила сећања на њих, ѿонекад муѿна и сѿидна, с резом слаѿке, ѿанке дрхѿавице“ (К, 79–80).

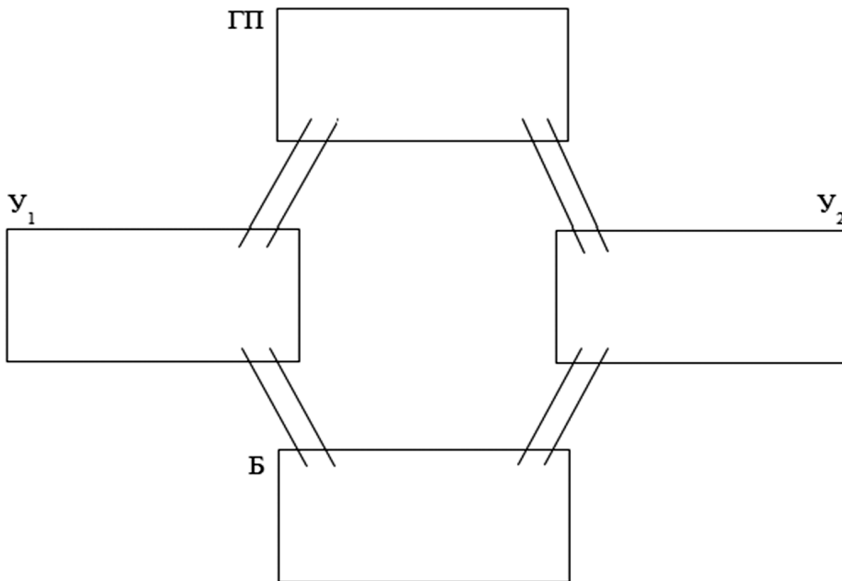
2. Црвен (људска боја) : румен (људска боја)

МП1 – који је боје свеже крви.

МП2 – отвореноцрвен, ружичаст.

МП3 – светлоцрвена, људска кожа.

МП4 – светлоцрвена боја људске коже.

У првом улазном простору налази се идентификатор црвене боје везане за људску кожу (колоритна вредност), у другом ментална представа везана за придев румен (в. фусноту бр. 14), у генеричком простору се издвајају заједнички елементи: светлоцрвена која се односи на људске кожу. У бленди добијамо значење: светлоцрвена, ружичаста боја људске коже која је израз здравља, доброг здравственог стања¹⁵.

¹⁵ У бленди се, као што је раније напоменуто, прикључују и елементи који нису нужно елементи улазних простора, а у овом случају то је искуствено знање о здравом изгледу људског тена, коже као индикатора доброг здравственог стања.

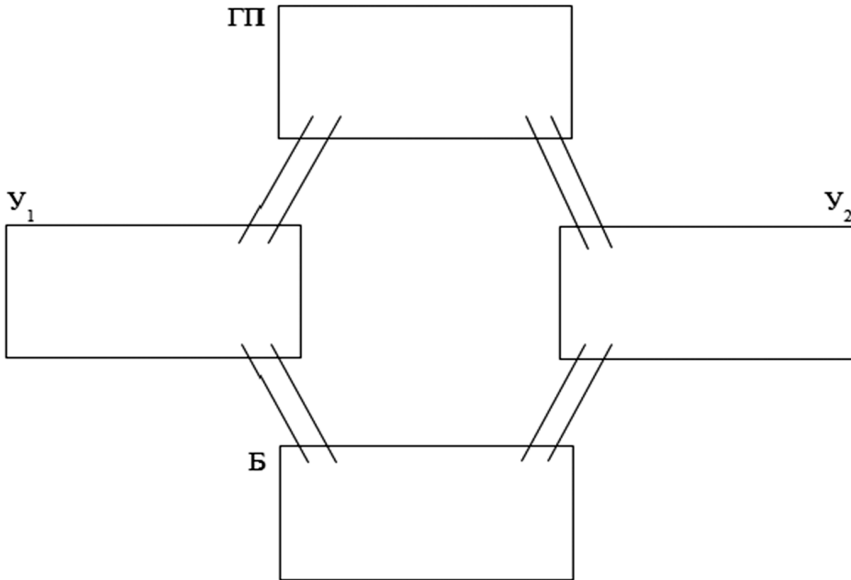
3. Црвен у лицу : румен у лицу.

МП1 – црвенкаста кожа услед инфекције или одређеног емоционалног стања које доводи до појачане циркулације.

МП2 – ружичаста боја људске коже.

МП3 – опозиција тамније и светлије црвене људске коже.

МП4 – нездраво и здраво стање организма.

Придев *риђ*¹⁶ као људска боја.

Придев *риђ* користи се у вези са људима, али и животињама да би се означила боја длаке бакарноцрвенкасте боје.

„Била сам сѝога у неѝрилици кад је наш сељак ѝочео да хвали свога ѝрбушасѝог *риђу*, и окренула сам сѝвар на шалу“ (ПИН, 111).

Ретко се јавља да би означила антрополошке карактеристике човека, на шта нам указује њена комбинација са именицом лице:

„...мада његово масивно *риђе* лице, краѝком шијом усађено у дежмекасѝо, маскулозно ѝело одавало једино ѝрофесионалну конценѝрацију“ (Б, 87).

У наредном примеру придев је употребљен у метафоричком значењу, *залазак сунца* се карактерише као *риђи* јер је црвенкасте боје:

¹⁶ Риђ – који је боје рђе, црвеножут; који има црвенкасту длаку (косу, браду, бркове) (РМСЈ, 1167).

„*Шїа ѿреосїане и дочека риђи залазак сунца, ѿремеће се у руду гвожђа.*“ (ОЦСС, 12).

4. Придев црвен (људска боја) : риђ (љуска боја)

МП1 – који је боје свеже крви.

МП2 – људска длака (коса, брада, бркови) црвенкасте боје.

МП3 – црвенкаста боја.

МП4 – црвенкаста боја косматих делова код човека.

Схема бр. 5 – риђ (људска боја) : риђ (метафорично употребљен)

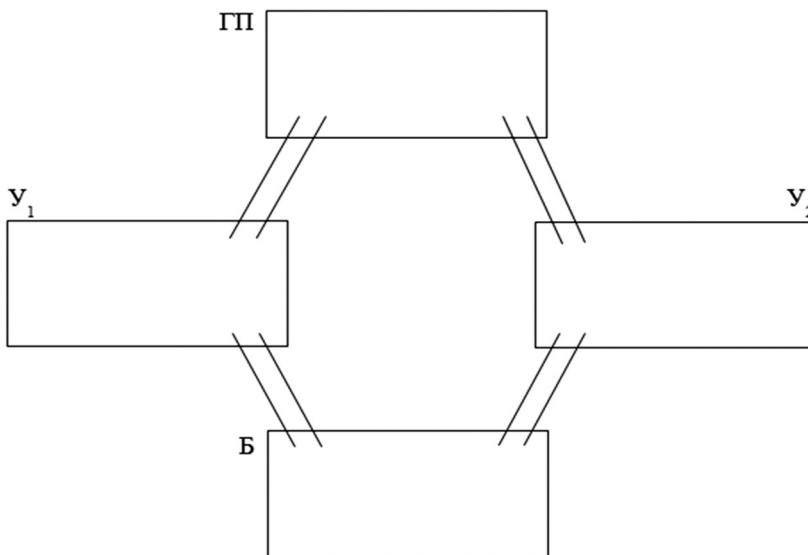
Риђи човек : риђи залазак сунца

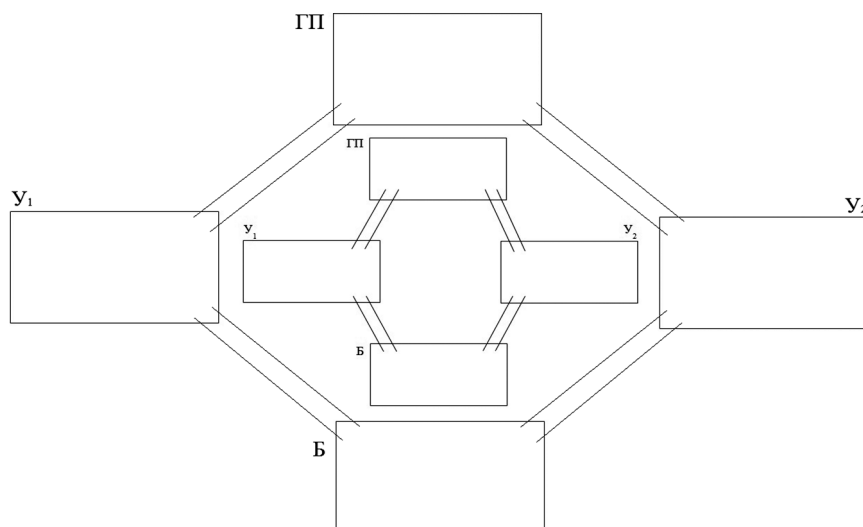
МП1 – који је боје крви.

МП2 – боја неба приликом заласка сунца.

МП3 – црвеножута.

МП4 – црвенкасто-жућкаста боја неба приликом заласка сунца.

На схеми број 5 налази се сложенији систем менталних простора јер се ради о метафоричном преносу на основу сличности по боји: *риђи човек* – *риђи залазак сунца*.

5. Закључак

Из анализираних примера видимо да:

Придев *црвен* има шире семантичко поље значења и везује се за различите реалије, живе и неживе, природне и артефакте. За разлику од њега, придев *црвен* као људска боја везује се за једну реалију (људски тен, кожу) и логично је да има релативно сужени семантички опсег.

Придев *црвен* као људска боја може имати позитивну и негативну конотацију. Особа је црвена у лицу (обично због узбуђености или болести) али може бити црвена јер је здрава. Такав је пример: *Нека Тијана на миру њије млијeko, биће чврcија и црвена, моћи ће и даље из дубине да се смије*“ (СУБ, 42).

Придев *румен* увек има позитивну конотацију када се јавља у функцији људске боје.

Придев *риђ* првенствено се везује за човека, али може се и шире, метафорично употребити.

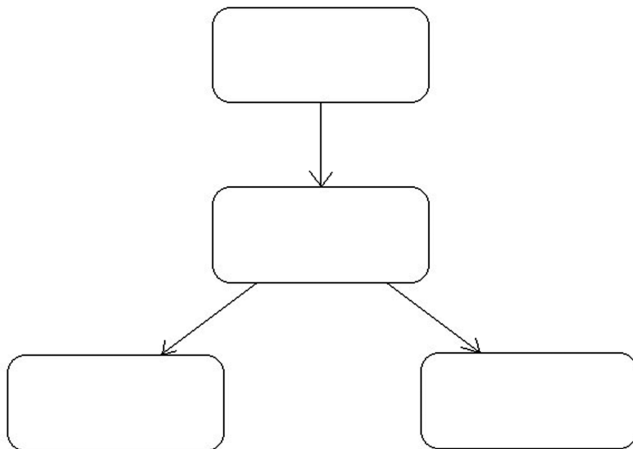
Сви ови придеви имају одређену, специфичну колоритну вредност у односу на придев *црвен* и везују се за конкретне реалије.

Занимљиво је да се на исти начин односе и придеви *бео*, *блед* и *сед* као људске боје у односу на придев *бео* у српком језику¹⁷.

Семантичка класификација ових придева је пирамидалног облика. На врху, хијерархијски највиши је придев *црвен*, *-а*, *-о* као придев одређење колоритне датости. Испод њега се налази придев *црвен*, *-а*, *-о* као „људска боја“ који у односу на придев *бео* има сужену семантику која се базира на визуелном утиску који бела боја производи, а то је светла боја, отвореноцрвена, ружичаста. Придев *црвен*, када се односи на кожу код човека, означава интензивнију нијансу од *румен* и ознака је неког нездравог процеса у организму (повишена температура, инфекција, узбуђење и сл.).

Још ужу семантику имају придеви *румен* и *рић*. *Румен* се односи на кожу и тен код човека и има, пре свега, значење природне, здраве боје (боје коже код човека у овом случају). Придев *рић*, такође има сужену семантику у односу на *црвен* као „људску боју“ јер пре свега значи црвенкасту нијансу косматих делова код човека (коса, бркови, брада).

Уколико се посматрају граматичке конструкције, придеви ширег семантичког опсега могу замењивати оне са хијерархијски ниже позиције, али не и обрнуто. На пример: *црвен* као људска боја може, додуше ретко, имати позитивну конотацију: *Нека Тијана на мору њије млијеко, биће чврста и црвена, моћи ће и даље из дубине да се смије* (СУБ, 42), али *румен* не може имати и негативну, *румена девојка, румено дете, румено лице* (увек је израз здравља).

¹⁷ В. Илић 2016.

Извори са скраћеницама

- РСМЈ 2007 – *Речник српског језика. (Dictionary of the Serbian Language). Матица српска*. Нови Сад.
- Б – Пекић, Борислав 2002. *Беснило. (Rabies)*. Соларис, Нови Сад.
- БП – Киш, Данило 1995. *Башића, њејео. (Garden, Ashes)*. БИГЗ, Београд.
- КХ – Црњански, Милош 1966. *Код Хијерборејаца, (With the Hyperboreans)*. Сабрана дела Милоша Црњанског, Просвета Београд, Матица српска Нови Сад, Младост Загреб, Свјетлост Сарајево, Београд.
- Л – Светлана Велмар-Јанковић 1991. *Лагум. (Underground Tunnel)*. БИГЗ, Београд.
- ЛГ – Лалић, Михајло 1990. *Лелејска гора. (The Mountain of Cries)*. Свјетлост Сарајево.
- ООДБМ – Радуловић, Јован 2008. *Од Огњене до Благе Марије. (From Fiery Mary to Kind Mary)*. Савремена српска проза књ. 6, Евро-Ћунти, Београд.
- ОЦСС – Петровић, Миодраг 2004. *Ојсада цркве светог Сјаса, (Siege of the Church of Holy Salvation)*. Политика, Народна књига, Београд.
- ПА – Андрић, Иво 1989. *Проклећа авлија (The Damned Yard)*. Свјетлост Сарајево, Просвета Београд, Сарајево.
- ПИН – Секулић, Исидора 1971. *Писма из Норвешке, (Letters from Norway)*. Српска књижевност у сто књига, књига 73, Нови Сад
- Т – Селимовић, Меша 2007. *Тврђава, (Fortress)*. Логос арт, Београд.

Литература

- ANTOVIĆ, M. & TASIĆ, M. 2011. *Muzika na granici i teorija konceptualne integracije: analiza jedne pesme sa juga Srbije. (Music on the Border and Conceptual Integration Theory: Analysis of a Song from the South of Serbia) TEME 35 (4). 1521–1542.*
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика. (Lexicology of the Serbian Language)*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- FAUCONNIER, Giles 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: University of Cambridge.
- FAUCONNIER, Giles; Turner Mark 1999. *Metonymy and Coceptual Integration*. Panther, Klaus-Uwe, Gunther Radden, ed. *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 77–91.
- FAUCONNIER, Giles; Turner Mark 2002. *The way We Think-Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- ИВИЋ, Милка 1996. *О изразима љлав и модар. (On Expressions with Blue and Livid)* Београд: Јужнословенски филолог 52, 11–17.
- ИВИЋ, Милка 1995. *О зеленом коњу. (On the Green Horse)*. Београд: Словограф, Нови лингвистички огледи.
- ИЛИЋ, Мирјана 2016. *Semantic extansion of human colours white, pale and grey*. Ниш: Facta Universitatis, Linguistics and Literature, Vol.14, No 2, 161–172.

- KOVECES, Zoltan 2006. *Language, Mind and Culture: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LAKOFF, George, Mark Johnson 1980. *Methaphors We Live By*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, George, Mark Johnson 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago.
- МАТОВАС, Tanacković Falatar 2009. “TCM I CIT – dvije suprotstavljene teorije ili krajnje točke istoga procesa?” (*TCM and CIT – Two Opposing Theories or Final Points of the Same Process?*) *Jezikoslovlje* 10–2, Osijek, 133–151.

Мириана К. Илић

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ЭКСТЕНЗИЯ НАЗВАНИЙ
ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ“ ЦВЕТОВ КРАСНЫЙ, РУМЯНЫЙ И РЫЖИЙ
В АСПЕКТЕ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Резюме

В статье рассматривается значение слов *красный*, *румяный* и *рыжий*, которые в качестве прилагательных, обозначающих цвета характеризуют человека, и их отношение к значению прилагательного *красный* в сербском языке. У данных прилагательных, обозначающих “человеческие цвета” экстензии разные по сравнению с прилагательным *красный* и это часто выявляется через невозможность их реализации в рамках некоторых грамматических конструкций, в которых возможна реализация прилагательного *красный*. С помощью теории концептуальной интеграции стараемся объяснить отношение семантических экстензий данных прилагательных.

Ключевые слова: сербский язык, прилагательное, обозначающее цвет, прилагательное, обозначающее человеческий цвет, теория концептуальной интеграции, семантическая экстензия.

Mirjana K. Ilić

THE SEMATIC EXTENSION OF “HUMAN COLORS” – RED, RUDDY AND
GINGER IN LIGHT OF CONCEPTUAL INTEGRATION THEORY

Summary

The meaning scopes of the words *red*, *ruddy* and *ginger*, used as color adjectives to characterize a person, have a different scope of meaning from the adjective *red*, whose polysemantic structure is much richer. These “human color” adjectives have somewhat different extensions compared to the adjective *red*, and this is frequently

manifested in their inability to realize themselves within certain grammatical structures, in which it is still possible to realize the adjective *red*.

Relying on conceptual integration theory, we have analyzed the relationship between the semantic extensions of these adjectives and reached the conclusion that there is a pyramidal hierarchical relation between these lexemes in which the adjective *red* is naturally dominant as the color designation.

Keywords: Serbian language, color adjective, human color adjective, conceptual integration theory, semantic extension.